

Sødssund – ett försvunnet jämtländskt bebyggelsenamn

Olof Holm

Sødssund – a lost Jämtland settlement name

A settlement name in the parish of Revsund in Jämtland (in present-day Sweden) is recorded in a letter from 1451 as Søødzsund. The author locates the name to the village of Sund and interprets it as ‘Sauðs or Søds farm in Sund’. In Jämtland, there are several examples of similar names from the late Middle Ages, comprising a personal name and the name of the village. The first element should be seen as referring to the name of a previous owner or tenant. In this case, this would most likely have been a man recorded as Nils Sowdher/Sodher in 1410 and 1412. The man’s byname (Old Norse Sauðr, Old Swedish Sødth) meant ‘sheep’.

I ett brev utfärdat i Jämtland 1451 beskrivs vad den välbärgade bonden Peter Fastesson i Mordviken i Bräcke socken önskade att hans hustru Agnes skulle få efter hans död. För att täcka de 44 jämtska mark som hon hade inestående hos honom skulle hon få betalt i lösa pengar, så långt de räckte, och därutöver i följande fasta egendomar: 1) hans köpta jord »søødzsund j ræffsunda sokn», 2) halva »bennefiske» som han fått i skadestånd samt 3) ett landområde i Gimdalen (Gimåns dalgång) som heter »jonaland» och som han köpt för 14 jämtska mark. Själva »howdh boleth», d.v.s. gården i Mordviken, skulle däremot inte tillfalla henne utan hans arvingar (1451 oviss dag Hagnastad SRAp, JHD 2 nr 10, s. 16 f.).

Ingen av de tre nämnda fastigheterna har kunnat lokaliseras säkert i tidigare forskning. Här tänkte jag beröra gården vars namn skrivs *Søødzsund* och som anges ligga i Revsunds socken.¹² Bertil Flemström uppper

12 Revsunds socken omfattade på den tiden även nuvarande Nyhems socken.

Fig. 1. Karta över en del av Revsunds socken i Jämtland, med byarna Värviken, Sund och Grimnås markerade. Kartunderlag: Lantmäteriets webbkarta.

i Ortsregistret till det jämtländska diplomatariet (JHD 2 register, tr. 1991, s. 49) att namnet »avser trol. Sunnestbyn, Revsunds sn» och i *Sveriges ortnamn* (SOJä 3, tr. 1995, s. 70) skriver han att namnet »av sammanhanget att döma bör avse Sunnestbyn». Denna identifiering motsägs dock av att *Sunnestbyn* och *Søødzsund* är två olika namn, som inte ser ut att ha något gemensamt. Namnet *Sunnestbyn* (»alld synnestebyenn» 1538 (?) referat i 1643 16/6 u.o. SRApp; »ett Ødebøll kaldis Sønstebye» 1631–32 bygsellängd SRA no. länsräk. 12:9) är ett av Jämtlands gamla bebyggelsenamn på *-by(n)* och har en förled som anger ett läge *sunnerst* 'längst i söder' i förhållande till Sund och Brattbyn (fig. 1; SOJä 3: 70; Holm 2020a: 58, 64).¹³ Även *Brattbyn* (»brata by» 1465 21/4 Sundsjö kyrka JHD 1 s. 279, jfr JHD 2 s. 42) är ett gammalt *by*-namn, betecknande 'den branta gården/by'n' (SOJä 3: 62; Holm a.a.). Namnet *Søødzsund* måste rimligen ha avsett något annat.

13 I SOJä 3 redovisas inget belägg för detta namn äldre än 1680.

Nu finns det en konkret upplysning om vad detta namn avsåg på brevet baksida. Där står: »breff pa svnda», med handstil troligen från andra halvan av 1400-talet eller första halvan av 1500-talet.¹⁴ *Sund* är ett alltjämt levande bynamn i Revsunds socken, belagt sedan tidigt 1400-tal (»[i] sundum» 1412 3/5 Revsund JHD 1 s. 165). Till yttermera visso visar ett år 1470 upprättat arvsskifte efter Peter, som finns i två exemplar (JHD 2 nr 74 och 75), att den jord som Agnes blev utlovad 1451 låg i just Sund. Arvsskiftet uppgjordes av sönerna Torkel och Nils i Mordviken medan Agnes fortfarande var i livet. Hon överlät vid detta tillfälle sin egendom till dem så att de sedan kunde dela upp allt arvegods sinsemellan. De kom överens om att Torkel skulle överta gården i Mordviken m.m. medan Nils skulle få två tredjedelar av Sund, västra Stavre och Gimdalen m.m. Peter Fastessons köpejord *Søødzsund* har alltså utgjort en del av byn Sund. Brevet 1451 och 1470 har senare förvarats tillsammans med yngre brev vilka också rör Sund (se kommentarer vid JHD 3 nr 90).

Att brevet 1451 handlar om en del av byn Sund innebär att brevtextens *Søødzsund* kan uppfattas som ett gårdnamn avseende en gård i byn. I Jämtland var det under senmedeltiden ganska vanligt att gårdnamn bildades genom att en genitivform av gårdsägarens/gårdsbrukarens namn sammanfogades med moderbyns osammansatta namn. Jag har behandlat sådana gårdnamn i andra sammanhang och betecknat dem som »namn av typen *Alfskålen* 'Alfs gård i Kålen'» (Holm 2020a: 67–70, 2020b och 2022b).¹⁵ Några exempel som visar hur dylika namn bildades:

Aluer i Koll 1431, nämnd avliden 1447 → *Alffs kæl* 1447, avseende en gård i byn Kålen i Rödöns socken (namnet nu försvunnet).

Helga *Goutzdotter* 1403 → *Gowthækiel* 1403, avseende en gård i samma by Kålen (namnet nu försvunnet men i bruk ännu i början av 1600-talet); i byn fanns under 1400- och 1500-talen dessutom ytterligare gårdar som bar namn av samma typ.

Trydjæ, nämnd avliden 1478, jordägare i *Åsen* → (*under*) *Trygieåsen* o.d. 1480-t. (avskriftsbelägg), avseende en gård i dåv. byn Åsen i södra delen av Fors socken (nu *Österåsen*).

14 Ortnamnsbelägget är inte upptaget i registret till JHD 2 eller i SOJä 3.

15 Att bilda gårdnamn med hjälp av efterleden *-gård* var också vanligt förekommande under senmedeltiden i Jämtland. Se Holm 2020a: 48–56.

Stein j Wallom → ([v]m) *Steins walla* 1480, avseende en gård i byn Valla på Frösön (nu *Stensgård*).

Dessa analogier talar för att *Søødz-* i ortnamnsbelägget *Søødzsund* 1451 är genitiv av ett personnamn. Men vilket personnamn kan det röra sig om?

I två jämtländska brev från 1410 respektive 1412 omtalas en bonde vars namn i det ena brevet skrivs »niclis sowdher» och i det andra »niclis sodher» (1410 4/4 Mordviken SRAp, JHD 1 nr 145, s. 164; 1412 3/5 Revsund SRAp, JHD 1 nr 146, s. 166). Det andra brevet är skrivet av en skrivare som undertrycker diftonger. I det första brevet nämns bonden ifråga som en av 118 jämtländska utfärdare, vilka garanterar betalningen av en skuld till Uppsala domkyrka och drottning Margareta. Av ordningsföljden, som är strikt geografisk (se Holm 2022a: 26), går det att utläsa att han bodde någonstans mellan Värviken och Grimnäs i Revsunds socken, d.v.s. just i den del av socknen där byn Sund ligger (fig. 1). I det andra brevet uppges han och hans hustru ha hjälpt ett äkta par att betala för köpet av jord i Fjäl nära byn Dövikén i samma socken.

Mannens binamn är i E. H. Linds personbinamnslexikon (1920–21 sp. 347) uppfört under en konstruerad uppslagsform fvn. **Soddr*. Denna form sammanställer Lind med no. dial. *sodde* 'tung, dråplig karl', men han anmärker att namnet alternativt skulle kunna vara bildat till fvn. *sauðr* 'får'. Här bör påpekas att Lind enbart utgick från den diftonglösa skrivningen *Sodher* i brevet 1412. Belägget 1410 med bibehållen diftong, *Sowdher*, förbisåg han uppenbarligen. Detta belägg talar enligt min mening avgjort för att namnet är bildat till fvn. *sauðr* m. 'får'. Skrivaren av brevet 1410 har tecknat motsvarande diftong på samma vis i ortnamnet (*i*) *Owdho*, avseende nuv. *Öd* i Marieby socken, ett ortnamn som 1487 skrivs (*j*) *Awdenæ* (JHD 2 s. 187).¹⁶ Mansbinamn återgående på djurbeteckningar var förhållandevis vanliga i Skandinavien under medeltiden (Janzén 1947: 45; Modéer 1964: 102; Hornby 1974) och Lind listar inte mindre än sju belägg för *Sauðr* använt som binamn på olika håll i Norge under 1300- och 1400-talen (1920–21 sp. 304).

I dialekterna i Jämtland har den fornärvda diftongen *au* aldrig monofongrats, utom längst i öster (Moberg 1953: 94; Edlund 2011: 48, 68,

¹⁶ Om namnet *Öd* se Flemström 1972: 253; Huldén 1981: 94.

78). Många skrivare verksamma i Jämtland under senmedeltiden valde likväl att återge denna diftong på svenskt vis med *o* eller *ø* i skrift. Detta förklarar enligt min mening skrivningen *Sodher* 1412. På liknande sätt skrivs t.ex. personnamnen fvn. *Gauti* och *Haukr* omväxlande med former *-au/-ou-* och *-o/-ø-* i jämtländska brev (SMP 2 sp. 521 ff., 3 sp. 549 f.).

Mannen som omtalas 1410 och 1412 torde således ha burit binamnet fvn. *Sauðr*, i y.fsv. språkdräkt *Sødh*. Då Sund ligger i området där han bodde, enligt 1410 års brev, verkar det rimligt att räkna med att hans bostadsort var just den byn och att namnet som skrivs *Søødzsund* 1451 var uppkallat efter honom. Förleden *Søødz-* kan därmed uppfattas som genitiv av hans binamn, tecknat på svenskt vis utan diftong. Att skrivaren av brevet 1451 valde att återge namnet monoftongerat kan sägas vara väntat om man ser till hur samme skrivare har tecknat andra namn och ord. Handstilen i brevet återfinns i åtskilliga jämtländska brev och kan attribueras till lagmannen Peter Olofsson, verksam i Jämtland 1439–74.¹⁷ Han följde konsekvent svensk skrivarpraxis och har såvitt jag har kunnat se aldrig utskrivit något i Jämtland brukat ort- eller personnamn med diftong. Några exempel ur hans brev: *Hookabek* (JHD 2 nr 40), *Gudhileefsdotter* (2 nr 43), *Røødzsyo*, *Rødzsio* (2 nr 51), *Høøk* (JHD Suppl. s 120).

Av detta drar jag följande slutsatser: Det försvunna bebyggelsenamn i Revsunds socken som skrivs *Søødzsund* i ett brev 1451 kan med normaliserad stavning återges som fsv. *Sødssund*, motsvarande ett fvn. **Sauðssund*. Namnet har avsett en del av byn *Sund*. I analogi med andra jämtländska gårdnamn tolkar jag namnet som 'Sauðs eller Søds gård i Sund'. Namnlåtaren var med stor sannolikhet Nils *Sowdher/Sodher* (fvn. *Sauðr*, fsv. *Sødh*), som omtalas i brev 1410–12 och som kan påvisas ha bott i just denna trakt. Skrivaren av brevet 1451, lagmannen Peter Olofsson, har sin vana trogen tecknat bebyggelsenamnet på svenskt vis utan diftong, *Søødzsund*, trots att det lokala uttalet bör ha varit med diftong.

17 T.ex. JHD 1 nr 229, 281, 288; 2 nr 40, 43, 46, 48, 71, 84; JHD Suppl. s. 120 f. (brev 3/12 1474). Lagmannen Peter Olofsson har beseglat de flesta av dessa brev, inklusive 1451 års brev, som dessutom är utfärdat på hans gård i Brunflo socken.

Litteratur och källor

- Edlund, Lars-Erik. 2011. Mellan väst och öst. Det jämtska språkområdet över tid ur ett nordiskt perspektiv. I *Jämtland och den jämtländska världen 1000–1645*, red. av Olof Holm, 43–90. Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.
- Flemström, Bertil. 1972. *Jämtländska ortnamn*. Östersund: Wisénska bokhandeln.
- Holm, Olof. 2020a. Gård- och bynamnsbildning i Jämtland från vikingatiden till 1500-talet. *Namn och bygd* 108: 47–86.
- 2020b. *Hammarås, Haftorsnäs och Näset*. Gård- och bynamn knutna till en jämtländsk by. *Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift*: 65–71.
- 2022a. *Dalåsen* i Berg och alternativnamnet *Dalarna* om Härjedalen. *Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift*: 25–30.
- 2022b. Det jämtländska bynamnet *Helgebacken* ur namntypologisk synvinkel. *Namn och bygd* 110: 87–94.
- Hornby, Rikard. 1974. Dyrenavne brugt som persontilnavne i middelalderen. I *Festskrift til Kristian Hald. Navneforskning. Dialektologi. Sproghistorie. På halyfjerdsårsdagen 9.9.1974*, red. av Poul Andersen et al., 39–44. København: Akademisk.
- Huldén, Lars. 1981. De åländska namnen på -öda. *Namn och bygd* 69: 89–96.
- Janzén, Assar. 1947. De fornvästnordiska personnamnen. I *Nordisk kultur 7. Personnamn*, 22–186. Stockholm: Bonnier.
- JHD = *Jämtlands och Härjedalens diplomatarium* 1–3. Östersund: Jämtlands (läns) biblioteks diplomatariekommitté (d. 1–2), Landsarkivet i Östersund och Jämtlands läns fornskriftsällskap (d. 3), 1943–95.
- JHD Suppl. = *Supplement till Jämtlands och Härjedalens diplomatarium*, utg. av Olof Holm. Östersund: Landsarkivet, 1999.
- Lind, E. H. 1920–21. *Norsk-isländska personbinamn från medeltiden*. Uppsala: Lundequistska bokhandeln.
- Moberg, Lennart. 1953. Den östnordiska diftongförenklingen. Några synpunkter. *Nysvenska studier* 33: 87–129.
- Modéer, Ivar. 1964. *Svenska personnamn. Handbok för universitetsbruk och självstudier*. Utg. av Birger Sundqvist & Carl-Eric Thors med bibliografi av Roland Otterbjörk. Lund: Studentlitteratur.
- SMP = *Sveriges medeltida personnamn. Förnamn* 1–. Uppsala 1967–.
- SOJä = *Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Jämtlands län* 3–. Uppsala 1983–.

SRA = Svenska Riksarkivet, Stockholm.

SRA no. länsräk = länsräkenskaper i Från norska Riksarkivet år 1900 överlämnade räkenskaper och handlingar, SRA.

SRAp = pergamentsbrev i SRA. (Foton av brev t.o.m. 1523 är tillgängliga via SRA:s hemsida, <https://sok.riksarkivet.se/sdhk>).

SRApp = pappersbrev, serie I, SRA.